

Lenin'in Diyalektik Mantığının Tarihilik İlkesi

Çeviren MEHMET TİM

Felsefenin bir dalı olarak mantık, görünüşe göre tarihi düşünmeyi engelliyor. Mantıktaki biçimler, yasalar —en azından bugünkü analitik, pozitivist ve yeni - akılcı (neo-rationalist) burjuva felsefesinde— tarihi olma özelliklerine hiç dikkat edilmeden tartışılıyor. Görünüşe göre mantığın diyalektikten, özellikle tarihî maddecilikten kaçışı pek tepki uyandırmıyor. K.R. Popper ve H. Albert'in «eleştirel - akılcı» kanıtlamaları, diyalektik mantıktaki çelişme kavramına karşı yöneltilen, biçimsel - mantıkî olarak nitelenen saldırılardan yararlanmakta. Bu kanıtlamalar diyalektik mantığın çoktan çözümlendiği şeylerle ilgili : Varlık ve bilinç çelişmelerini birbirinden ayırıyorlar örneğin. Bu çelişmeleri yapı mantığı (Strukturlogik) için çok biçimsel, mantık içinse çok diyalektik buluyorlar; onlar, «çelişme» (Widerspruch) ve «karşıtlık» (Gegensatz) kavramları arasındaki ayrımı kavrayamamış olduklarından bu yanılıya düşüyorlar.

Nedir diyalektik mantık? Diyalektik mantık —felsefe sözlüğüne göre— şudur : «Düşünmenin belirli kuralları olan, yönelimsel (intensional) bağlamlarının (Zusammenhänge) ve aynı zamanda da düşünmenin kendi evrimi yasalarının felsefi kuramı. Diyalektik mantık, mantıktaki özdeşliğin birliğine, Marksist felsefenin çerçevesi içindeki diyalektiğe ve bilgi teorisine dayanır.» (Felsefe sözlüğü. Çıkararlar : G. Klaus / M. Buhr, Leipzig 1969). Hegel'in «Mantık Bilimi» adlı eseri için yazdığı notlarında şöyle diyor Lenin : «Mantık, diyalektik ve bilgi teorisi (üç ayrı kelimeye gerek yok, bunların hepsi bir ve aynı şey)» (V. I. Lenin, *Toplu eserleri*, S. 316.) Bu «bir ve aynı şey olma» durumu üzerindeki tartışma —özellikle Sovyet felsefesinde— henüz kapanmadı* (Bak : Biçimsel Mantık ve Diyalektik üzerine, Berlin 1954; F. Kumpf, Lenin'in emperyalizm - analizindeki diyalektik sorunları. Diyalektik mantık üzerine bir etüt, Berlin 1968.) Ama sanırım şunun üzerinde tartışmanın gereği yok artık: Diyalektik mantığın özdeşlik kavramı bütünüyle diyalektiktir ve yanlış bir «Kongruenz» (tekabül) varsayımına dayanmamaktadır.*

Diyalektiğin ve bilgi teorisinin diyalektik birliği konusundaki bazı temel sorunlar gözden geçirilmeli. Lenin'in bu soruna bakışı bir raslantı değil. Çünkü Hegel'den sonra mantık, Hegel'in attığı temelden yola çıkarak, yeni, devrimci bir nitelik kazandı; devrimci, çünkü mantık *pratik-maddeci* bir düzeltmeye uğradı. Mantık, doğadaki, tarihteki, bilgideki devrimin hareket yasalarını belirleyen, bunların teorisini kuran

* Gerçekten de kapanmamış bir tartışmadır. Ama uzun teknik açıklamalar gerektiren bir konu olduğu için buna değinmeyeceğiz. Yazar da değinip geçmekle yetiniyor.

* Yazarın, bunun niçin yanlış bir özdeşlik olmadığını biraz daha açıklamasını isterdik.

diyalektikle birleşti, bu diyalektiği yöntem olarak kullandı. Buna göre diyalektik mantık, diyalektiği nesnellikle birleştirmektedir; diyalektiği yalnızca düşünmenin bir «kavramı» olarak güdükleştiren, onu maddî süreçlerden (doğadan, toplumsal ilişkilerden, bilinçten) soyutlayan yeni - Kant'çı çabalarından teori ve yöntem olarak ayrılmıştır diyalektik mantık. Diyalektik mantığa bir yere kadar «ontoloji» (varlıkbilim) adını vermek mümkün (Ontoloji teriminin tarihi ve bugünkü ideolojik baskısı, bu terimi kullanmaktan genellikle kaçınılmasına neden olmuştur. Schul'un ontolojisi, N. Hartman'ın ontolojisi ve aynı zamanda G. Lukacs'ın tarihi, toplumsal süreçleri ontolojize etme çabaları, «ontoloji» terimini pek de hoşlanılmayan, uygun düşmediği bir yere oturmaya zorlamıştır.) * Diyalektik - maddeci bilgi teorisi, Lenin'in diyalektik mantığı düzeyinde, insanlardaki yansıma bağlantılarının (Widerspiegelungsbeziehungen) sistematik teorisidir. Lenin'in diyalektik mantığı, ona bu açıdan bakılınca, türeyimsel (oluşa ilişkin, genetik) bir mantıktır, maddî doğayla birlikte madde değişmesinin tarihindeki «salt» biçimsel, tarihi - mantıkî yansıma - oluşuna (Widerspiegelungs - Genesis) karşı çıkmaz. Diyalektik mantık, sınıf mücadelesi tarihinin ve bu tarih boyunca işlevini yerine getiren maddî - pratik, fikrî - yaratıcı bilginin teorisidir. Diyalektik mantığın maddî öncüleri, onun görece historisizme (Historismus) kaymasını engeller.

Burjuva felsefesinde mantığın diyalektiğine karşı yürütülen savaş, gerçekte sınıf mücadelesinin felsefî mantığına karşı yürütülen bir savaştır. Burjuva felsefesi biçimcilikte diretiyor, ideolojik çıkarlarının itişiyile sınıf farklılaşmasına yönelik tarih bilinciyle hiç ilgilenmiyor; burjuva felsefesinin kendisi, kapitalist üretimin ve yeniden üretimin çağdışılığı'nın en açık belirtisi. «Sınıflara yönelik olma»nın mantıktaki anlamı şudur: İktisadî toplum biçimlerindeki bilinç oluşumunun egemen faktörü açısından soruna yaklaşarak, mantıktaki aksiyomların oluşumunu, gelişimini ve birikimini kavramaya çalışan, «insanların» düşünme şemalarının «ezelî ve ebedî»liğini kabul etmediği gibi, aynı zamanda gerçeğin bütünüyle görece olduğunu da yadsıyan mantık, «sınıflara yönelik» mantıktır.* Kapitalist ülkelerde teorisini işçi sınıfının hizmetine sunan Marksist filozof, diyalektik mantıkla birlikte mücadeleci maddecilik için önemli bir araç kazanmıştır, bilginin nesnel gerçekliğini ve nesnellliğini (aynı zamanda da göreliliğini [izafiliğini] analiz eden bir araçtır bu; tarihi bir kategoriler sistemi olarak yeniden üretebilir, tarihi gelişmenin köklü etkenlerini bulup ortaya çıkarabiliriz bu araç yardımıyla. Zafer ve yenilgi, devrim ve evrim boşlukta uçuşan yabancı sözler artık, bunlar tarihe mantıkî yaklaşımın, yani oluşu (Genesis) tarihi - diyalektik biçimde yeniden kurmanın kategorileri.

Lenin'in buraya uygun düşen iki cümlesini anmakta yarar var. Birinci cümle şöyle : «Mantık, düşünmenin dış biçimlerinin öğretisi değildir, tüm maddî, tabii ve fikrî şeyler'in gelişme yasalarının öğretisidir; buna göre mantık, yeryüzünün toplam somut içeriğinin ve bilginin, yani yeryüzündeki bilginin gelişme tarihinden sonuç çıkarmanın (Schlussfolgerung) öğretisidir.» (V. I. Lenin, *Toplu Eserleri*, s. 84/85).

* Yazarın çok sıkıştırılmış konuşmasında, varlıkla bilinci özdeşlemeye yönelik bir yorum yaptığı izlenimi çıkıyor. Paragrafın sonunda ise, gerçekliğin, bir dönemin bilincine göre gerçeklikle özdeşlenmesi demek olan historisizme karşı çıktığı görülüyor.

* Düşünceyi değişmez bir mutlak saymak, idealizmdir. Ancak, buna karşı, düşüncenin sınıf ideolojisi olduğunu ileri sürmek de, nesnel doğrunun düşünceyle kavranamayacağı, çünkü düşüncenin zorunlulukla bir sınıf özelliği taşıyacağı anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, bilim de görecedir. Bu çeşit yorumlar bazı Marksistler için geçerli olmakla birlikte, Marx ve Lenin bu görecelik anlayışını kabul etmezler.

İkinci cümle de şu: «Kendi sınıfının tarihindeki hiçbir olayı hatırlamıyormuşcasına hareket eden bir işçi, sınıf bilincine sahip olamaz.» (V. I. Lenin, *Toplu Eserleri*, s. 278.)*

İnsan düşünmesinde birbirine karşı iki ayrı eğilim, unutmama ve hatırlama birlikte vardır. Toplumsal ilişkilerin yaratıldığı uyumun giderek bireyin kendi özünü (Wesen) ürettiğini, bununla da «bilme»deki üretken gücün oluştuğunu birey fark etmez.* Kapitalist gündelik hayatta, bireyleri tarihten uzaklaştırmak için harcanan o «kendine özgü» çabalar, yalnızca sınıflara özgür bir yargısızlık bilinci'nin (Epochenbewusstsein) oluşmasını engellemekle kalmıyor, aynı zamanda da «insan» ya da «insanlığı» kendine yontan birtakım ideologların sayesinde, bireyin toplumsal bir tarihinin yaratılmasına da fırsat tanımıyor. Ama diyalektik mantık anı'nın bilimsel bir biçimi değil yalnızca; diyalektik mantık toplumsal gerçekliğin perspektifinden tarihi oluş'a (Genesis) bakıyor; o, karşı erk'in (Gegenmacht), yani kapitalizmin maddî koşulları altında «tarihsizlik»i devrimci bir görüşle ortadan kaldıracak olan işçi sınıfının bir yansıması. Diyalektik mantık «sonuç» ya da «sonuç çıkarma» için bilimsel, sistematik bir biçimde öznesini kullanır; bu özne, tarihin akışı içinde sınıfların yansıma biçimlerini bilinçle araştıran bir öznedir.* Bu sonuç çıkarmalar salt «düşünme»den doğmaz. Yalnızca toplumsal anlamda biriktirilen ve kurumsal anlamda saklanan, korunan bilme'den de çıkarılmaz bu sonuçlar. Diyalektik mantık bilme'nin gelişmesindeki yasaları ifadeleştirir, düşünmenin biçim belirliliğinden (Formbestimmtheit) (tarihi-mantıkî ve toplumsal - tarihi bir biçim belirliliğidir bu) çıkan sonuçları sistemleştirir; bu sonuçlar, içinde yaşanılan zaman parçasındaki toplumsal gerçeklikte odaklanır, diyalektik mantık bu toplumsal gerçekliği gözden uzak tutmamayı toplumsal açıdan gerekli sayar; sosyalizme geçiş süreci içinde, teori ve pratikle belirlenen aşamalarda partizandır diyalektik mantık. Çıkardığı sonuç, tarihi gelişmedeki birliğin, yani tabii, toplumsal, ideolojik süreçlerin birliğinin ürünüdür. «Taraf tutma» tarihin bir «yorumu» anlamına gelmez; taraf tutma, gerçeğin ve kitlelerin ihtiyaçlarının tarihi nesnel bir biçimde yeniden inşa'ya (Rekonstruktion) bizi zorladığını ve bu ihtiyaçların geçerli sayılan aksiyomların mantıkî geçerliliklerini yeniden gözden geçirmemizin gerekliliğini ortaya çıkardığını kabul etmektir.

* Lenin'in, insan bilgisinin kendine özgü bir tarihi olduğunu, bu tarihi kavramanın diyalektik yöntemin kurulması için zorunlu olduğunu anlatıyor.

* Burjuva ideolojisi, varolan toplumsal biçimlerin tarihliğini gizleyerek düzeni ebedileştiriyor. Diyalektik mantık, buna karşılık, her zaman «tarihlik» ilkesini vurguluyor.

* Yazar, bu satırlarda, işçi sınıfının tarihin bir çeşit öznesi olmaya yaklaştıran Lukacs'ın düşünce tarzını hatırlatıyor. Ama bu özellikle gerçeğin nesnellliğini uzlaştırmaya çalışırken, bizce, çelişkiye düşüyor.